

לַב וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר קַיִם דְּבָרֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתַּב בַּסֵּפֶר:

(לֵב) וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר קַיִם וּגְו' – אֶסְתֵּר בִּיקְשָׁה מֵאֵת רִשִּׁי חֲכָמֵי הַדּוֹר²²⁹ לְקוֹבְעָם²³⁰ וּלְכַתּוֹב סֵפֶר זֶה עִם שָׂאֵר הַכְּתוּבִים²³¹, וְזֶהוּ: וְנִכְתַּב בַּסֵּפֶר.

229 לפי דברי הר"ז הלוי הנ"ל בהע' 206 צ"ל שהכוונה לחכמי הדור שבארץ ישראל. 230 את ימי הפורים. ראה מגילה ז א: "שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות". בפירוש ר"מ חלאי הביא בשם רש"י: "לקובעה", ומוסב על המגילה. 231 ראה מגילה שם: "שלחה להם אסתר לחכמים: כתבוני לדורות". ועי' מהרש"א שם שהכוונה כדברי רש"י כאן לכתוב ספר זה עם שאר הכתובים. ומשמע לפי זה שכתובת המגילה הנוכרת לעיל פסוק כ לא היתה על מנת לצרפה עם שאר הכתובים, וכדברי הר"ז הלוי הנ"ל בהע' 206.

(לֵב) וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר – פְּתוּרוֹנוֹ: צִוּוּ אֶסְתֵּר, כְּמוֹ: חֲכָמֵי "וְאֵת מֵאֲמַר מִרְדֳּכִי אֶסְתֵּר עוֹשָׂה" (לְעִיל ב כ). ר' יוֹסֵף. צִרְפָּת קַיִם – כְּמוֹ: "אֶבֶד וּשְׁפָר" (אִיכָה ב ט). ר' שְׁמוּאֵל.

(לֵב) וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר – שֶׁאִמְרָה לַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר הַגּוֹזֵרָה רִי"ד מֵעַל עֲמָה – קַיִם¹³⁵ אוֹתָהּ מִרְדֳּכִי. וְכִיצַד קִיָּמוֹ – שֶׁכְּתוּבוֹ בְּתוֹךְ הָאִיגֶרֶת עִם שָׂאֵר דְּבָרֵי הַפְּרִים הָאֵלֶּה, וְנִכְתַּב – אוֹתוֹ הַמֵּאֲמַר – בַּסֵּפֶר הַמְּגִילָה.

135 עשה שלא ישתכח.

(לֵב) וְאֵת מֵאֲמַר אֶסְתֵּר קַיִם – קִצַּת קֶשֶׁה לְמָה רִ"א לֵא: "מֵאֲמַר מִרְדֳּכִי קַיִם [דְּבָרֵי] הַפּוּרִים". וִי"ל לְפִי כֵּהֵן צִדֵּק

אשר לא כדת; ועוד, כי התעניות ההם היו בניסן¹⁸⁹, ר"מ חלאי ואנחנו לא נתענה בזמן הזה, רק ערב פורים, שהוא י"ג באדר הסמוך לניסן; והנכון בעיני כדברי ראב"ע ז"ל¹⁹⁰, כי "הטעם על ארבעה הצומות, שהם: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, כי שום נביא לא ציוה שיתענו, רק הם קיבלו על נפשם ועל זרעם להתענות בהם בכל שנה ושנה, וכאשר קיבלו הצומות ההם, ככה יתקיימו ימי הפורים בקריאת המגילה בכל שנה¹⁹¹". וטעם "וּזְעַקְתֶּם" – על דברי הצומות, (ב) [כ] עניין ההספד בתשעה באב ובשאר התעניות¹⁹²

189 שהרי הספרים נכתבו בי"ג בניסן ככתוב לעיל ג יב, ומיד אחר כך צמר. 190 בלשון זו בנוסח ב. 191 בראב"ע: "ככה קיבלו ימי הפורים להיותם בהם שמחים", והר"מ חלאי שינה לשונו על פי דבריו בפסוק כט שהאיגרת השנית היתה לצוותם על קריאת המגילה. 192 בראב"ע: "שהיו זועקים בתפילתם".

ראב"ע על הנזכרים בספר "זכריה"⁶⁰⁷, שהן בתמוז ואב ותשרי נוסח א וטבת⁶⁰⁸, והטעם: כי קיימו היהודים על נפשם לשמות בימי הפורים, כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם⁶⁰⁹ – כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית, כי הנביא לא ציווה שיתענו, כאשר אפרש במקומו⁶¹⁰, ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים⁶¹¹. וטעם "וּזְעַקְתֶּם" – להתפלל ולזעוק אל ה' בימי התענית⁶¹². (לֵב) וּמֵלֶת "הָאֵלֶּה" שֶׁב־אֵל דְּבָרֵי – לֹא אֵל הַפּוּרִים⁶¹³.

607 ח יט. הוזה ראב"ע שם. וראה ריטב"א הנ"ל בשם הראב"ד שתמה על פירוש זה: מה ענין צומות אלו לכאן. 608 שבעה עשר בתמוז; תשעה באב; צום גדליה (ג' בתשרי) ועשרה בטבת. 609 לפי זה, "כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה" מוסב על "ימי הפורים", ואילו המשך הפסוק: "וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם" מוסב על ארבעת הצומות. 610 זכריה שם. 611 דבר שאבותינו קיבלו על עצמם, עלינו לקיימו. ראה ספר "סוד מורא" לראב"ע שער חמישי. 612 ראה ספרי דבי רש"י הנ"ל בהע' 601 שהוכיח שאין הכוונה ב"דברי הצומות" לקבלה שקיבלו על עצמם לצום, כי אם כן, "וּזְעַקְתֶּם" נמי, ואיזו זעקה קיבלו על עצמם לדורות, והראב"ע מיישב זה שהכוונה לזעקה בתענית. 613 כי "פורים" כשם – הוא לשון יחיד, וביחס ^{לשם המספר} אליו יש לומר: "פורים הזה", אלא שלשון "האלה" בלשון רבים מוסב על "דברי" – שהוא לשון רבים.

ראב"ע שלושת הימים שהתענו⁸⁵⁷, רק הטעם⁸⁵⁸: על ארבעת נוסח ב הצומות, שהם: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, כי נביא לא ציוה שיתענו, רק הם קיבלו על נפשם ועל זרעם להתענות בהם בכל שנה, וכאשר קיבלו הצומות⁸⁵⁹ ככה קיבלו ימי הפורים להיותם בהם שמחים⁸⁶⁰. וטעם "וּזְעַקְתֶּם" – שהיו זועקים

857 אי אפשר לפרש ש"דברי הצומות וזעקתם" היינו: שלושת הימים שהתענו בהיוודע הגזירה, וכדברי המכחישים (הובאו בנוסח ב), שהרי אין אנו מתענים בהם כלל. 858 הוזה נוסח א. 859 וכמו שקיבלו על עצמם את הצומות. 860 ראה ר"מ חלאי בשם הראב"ע.

רלב"ג נפשם ועל זרעם, דברי הצומות וזעקתם", והם³⁰²: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי³⁰³ [יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה]³⁰⁴, וידענו שהנשים מחויבות באלו הצומות³⁰⁵, ידענו גם כן שהנשים מחויבות בקיום ימי הפורים.

(לֵב) וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר קַיִם דְּבָרֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה –

302 כפירוש הראב"ע (בשתי הנוסחאות) עיי"ש. 303 זכריה ח יט. 304 נוסף בנדפס. 305 ראה טוש"ע אר"ח סי' תקנ ס"א.

י א וַיִּשֶׁם הַמֶּלֶךְ אֶחָשֶׁרֶשׁ (קרי: אֶחָשֶׁרֶשׁ) | מִסַּעֲלֵה־הָאָרֶץ

1080000

י (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ — לפי חכמו שכתוב למעלה: "והנחה למדינות עשה" (לעיל ב יח), צרפת ש וישימם למס עובר²⁹⁷.

297 ע"פ בראשית מט טו.

י (א) מס על הארץ ועל איי הים. רי"ד

שפירש לשירותו ופירש מן הסנהדרין²⁶⁴, לכך לא נקראת ר"א כהן צדק על שמו.

264 ראה להלן י ג.

— שאנחנו מספידים ומקוננים כעניין: "הכי" [כי] ר"מ חלאיו צמתם וספור" (זכריה ז ה).

(לב) ומאמר — קיים וחזק¹⁹³ היה מאמר אסתר על היהודים, לקיים דברי הפורים — בקריאת המגילה, כעניין שכתוב למעלה: "את כל תוקף" (לעיל פסוק כט)¹⁹⁴ — שהיה הציווי שלה חזק ותקיף עליהם. ונכתב בספר — זאת המגילה¹⁹⁵, בלשון הזה שהיא עימנו היום, כדי שיקראו אותה ישראל בכל שנה ושנה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל¹⁹⁶. ויש מפרשים ומאמר אסתר¹⁹⁷ — שהיא לא חתמה שמה בספרים כאשר עשה מרדכי.

ואמרו רבותינו ז"ל¹⁹⁸: "אמר רב חמא בר גוריא, אמר רב: מגילה נקראת 'ספר' ונקראת 'איגרת', נקראת 'ספר' — שאם תפירה בחושי פשתן פסולה, ונקראת 'איגרת' — שאם תמיל בה שלושה חושי גידים כשרה" — פירוש: שתיים בשתי קצוות מהיריעה ואחת בתוך היריעה. "אמר רב נחמן בר יצחק¹⁹⁹: ובלבד שיחיו משולשים". מזה הפסוק יש לי ראייה גדולה למה שפירשתי למעלה²⁰⁰, כי על אזהרת קריאת המגילה שלחה אסתר ומרדכי, וזהו: ונכתב בספר, וכן העיקר. וכן יראה לי מדברי רש"י ז"ל²⁰¹, שפירש: "ומאמר אסתר קיים — אסתר ביקשה מאת חכמי הדור לקובעה²⁰² ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים, וזהו: ונכתב בספר".

י (א) וישם המלך אחשורוש מס — יש אומרים¹,

193 נראה שהוא מפרש "קיים" לא כפועל, אלא כמו: "קיים".
194 ראה דבריו שם. 195 ראב"ע נוסח ב. 196 מגילה ב א, וראה גם ז א, יט א. 197 ראב"ע נוסח ב. 198 מגילה יט א, ולפינו בשינויים. 199 "רב נחמן בר יצחק" — כנוסחת ש"ס כ"מ ועוד בדק"ס אות כ. לפנינו רק: "רב נחמן". 200 בפסוק כט. 201 בפסוק שלפנינו. 202 את המגילה. בפירוש רש"י לפנינו: "לקובעם". ומוסב על ימי הפורים. 1 ראב"ע נוסח ב.

ראב"ע ונכתב בספר — בפתחות הבי"ת⁶¹⁴, הוא הידוע נוסח א בימיהם⁶¹⁵, ואבד הספר, כאשר לא מצאנו⁶¹⁶: "מדרש עדו"⁶¹⁷ ו"ספרי שלמה"⁶¹⁸ ו"ספרי דברי הימים למלכי ישראל"⁶¹⁹ ו"ספר מלחמות ה'"⁶²⁰ ו"ספר הישר"⁶²¹. י (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ — שאיננה תחת מלכותו⁶²², רק פחדו ממנו; וכן על איי הים הרחוקים ממנו. והזכיר זה הכתוב, להודיע כי הצליח בכל דרכיו, ונראתה גבורתו — אחר היות מרדכי לו למשנה.

614 הבי"ת מנוקדת בפתח. 615 שפתחות הבי"ת במלה "בספר" מורה על הבלעת "ה"א הידיעה", וע"כ מפרש דהיינו: שנכתב בספר שהיה ידוע בזמניהם. ולא כן פירש בנוסח ב. 616 כדברים אלו בפירוש הארוך לראב"ע שמות יו יד. 617 המוזכר בדה"ב יג כב. 618 במ"א יא מא: "ספר דברי שלמה". 619 המוזכר במ"א יד יט, ועוד. 620 המוזכר במדבר כא יד. 621 המוזכר ביהושע י יג, ובש"כ א יח, וראה רש"י בשניהם. 622 כי המדינות שתחת מלכותו כבר שילמו לפני כן מס. וראה פירוש "חכמי צרפת".

ראב"ע כתפילתם⁸⁶¹. דברי הצומות — כטעם: "כי צמתם וספור" (זכריה ז ה)⁸⁶².

(לב) טעם "מאמר"⁸⁶³ — שהיא לא חתמה שמה כאשר עשה מרדכי. ונכתב בספר — זאת המגילה⁸⁶⁴ — שיקראוה ישראל בכל שנה, ככתוב בדברי הקבלה⁸⁶⁵. י (א) וישם — ייתכן שמרדכי נתן למלך זאת העצה⁸⁶⁶, יש אומרים, כי המס הביאו הפקידים אל מרדכי. ומלת "על" — מושכת אחרת עימה⁸⁶⁷, כאילו כתוב: "ועל איי הים", כמו: "ובחמתך תיסרני" (תהלים לח ב)⁸⁶⁸. והנה "הארץ" — היא הגדולה⁸⁶⁹.

861 ראה הע' 612 בנוסח א. וראה ר"מ חלאיו. 862 נראה שכוונתו לציין היכן הם "דברי" הצומות. 863 אף שהיא גם כתבה כמפורש לעיל פסוק כט, אלא לרמוז שהיא לא חתמה שמה. 864 כתבו את המגילה בספר. ולא כן פירש בנוסח א. 865 מגילה ב א. 866 ולכן סיפר זאת הכתוב. ראה נוסח א. 867 המילה "על" שבמלים "על הארץ" — כאילו כתובה גם לפני המלים: "ואי הים". 868 "אל" הכתוב בתחילת הפסוק ("אל באסף תוכיחני") — ישרת בעבור אחר: "ואל בחמתך" — השהו ראב"ע שם. 869 נראה כוונתו שלפיכך הוכירה ראשונה אף שהיא אחד והאיים רבים. השהו ראב"ע פירוש הארוך שמות ל כו.

רלב"ג ר"ל: כי מפני מאמר המלכה וצוואתה היה קיום ישראל דברי הפורים האלה³⁰⁶.

306 כלומר: המאמר של אסתר קיים את ימי הפורים.

**וַאֲיֵי הַיּוֹם: ב' וְכָל-מַעֲשֵׂה תִקְפּוּ וּגְבוּרָתוֹ וּפְרָשֶׁת גְּדֻלַּת
מְרֹדֶכִי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֵלֹא-הֵם כְּתוּבִים עַל-סֵפֶר
דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מְדִי וּפְרָס: ג' כִּי | מְרֹדֶכִי הַיְּהוּדִי**

ראב"ע (ב) תקפו — כמו: "את כל תוקף" (לעיל ט כט).
נוסח א ופרשת — מגזרת: "כי לא פורש" (במדבר טו לד)⁶²³.
ג) ה"מלך" כ"אחד" בחשבון — שאין דומה לו,

623 השוה ראב"ע לעיל ד ז בשתי הנוסחאות.

ראב"ע (ב) וכל מעשה תקפו — לשון הקודש, כמו: "ואם
נוסח ב יתקפו האחד" (קהלת ד יב), והטעם: הניצוח⁸⁷⁰;
וגבורתו — גבורת הלב. ופרשת — פירוש⁸⁷¹. והטעם:
כל כך היתה מעלתו⁸⁷² שנכתבו דבריו בספר דברי
הימים למלכי פרס ומדי⁸⁷³.

ג) כי מרדכי — המלך דומה ל"אחד" — שאין דומה
לו, והקרב אליו: השני במעלה — כדמות "שניים",

870 אם ינצחו האחד, וכן כאן: וכל סיפורי נצחונותיו. בקהלת שם
ולעיל נוסח א ט כט פירש הראב"ע: לשון חזק, ונראה שהכוונה
שם. 871 השוה לעיל ד ז. 872 של מרדכי. 873 אף

רלב"ג י (ב-ג) הלא הם כתובים על ספר דברי הימים
למלכי מדי ופרס — ר"ל: ואמנם נכתבה גדולת
מרדכי בספר דברי הימים למלכי מדי ופרס, מפני

307 "כי מרדכי היהודי" הוא טעם לאמור לפני כן: "הלא הם כתובים" וגו'.

(ב) וכל מעשה תקפו וגו' הלא הם כתובים וגו' חכמי
- פתרוננו: דברי ניסים ונוראות שצריכין לפרסום הנס, צרפת
כתבתי לך בספר הזה. ודברים שאינם אלא דברי
טיולים²⁹⁸, כגון: מעשה תקפו וגבורתו של אחשוורוש,
ופרשת גדולת מרדכי אשר גידלו המלך — שהם
דברים של חול, אין כדאי לכותבם כאן, שהרי מגילה
זו נאמרה ברוח הקודש²⁹⁹ ונכתבה בין הכתובים³⁰⁰. ואם
רצונך לטייל בדברים של חול, במעשה תקפו של
אחשוורוש וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי וכו' — הלא
הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס.

298 סיפורים שלא נועדו אלא להשתעשע בהם. השוה לעיל ו א.
299 מגילה ז א. 300 כ"ב יד ב.

(ב) ופרשת גדולת — גדולה של מרדכי המפורשת¹³⁶. רז"ד
136 ראה לעיל ד ז.

שמרדכי היהודי היה משנה למלך אחשוורוש וגדול רלב"ג
ליהודים³⁰⁷.

הנה זה ביאור מה שצריך לביאור בדברי זאת המגילה.

(ב) וכל מעשה תוקפו — פירוש⁹: חזקו ונוצחו¹⁰, ר"מ חלאיו
כמו: "ואם יתקפו" (קהלת ד יב). וגבורתו — גבורת
הלב¹¹, והמלחמות שניצח — שב לאחשוורוש¹¹. ופרשת
— כמו: פירוש וביאור. גדולת מרדכי — מעלת
מרדכי. אשר גידלו המלך אחשוורוש — בעושר¹²
ובמעלה וכבוד. הלא הם כתובים — שב לשניהם:
מעשה תוקפו וגבורתו של אחשוורוש, ופרשת גדולת
מרדכי, כי כל כך היתה מעלתו עד שנכתבו דבריו
ב-ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס, עם דברי
אחשוורוש.

ג) כי מרדכי היהודי משנה — כעניין: "דירכב אותו

היינו: לגבי: "אחשוורוש". 9 ראב"ע נוסח ב. 10 אולי צריך
לומר: "וניצחו". 11 "תוקפו וגבורתו" — מוסב על אחשוורוש.
12 ראה לעיל ג א.

ר"מ חלאיו כי ייתכן שמרדכי נתן לו זאת העצה; או אפשר: כי
קודם לכך שם מס על הארץ, כמו שמפורש בפסוק:
"והנחה למדינות עשה" (לעיל ב יח), ואין מוקדם
ומאוחר³. על הארץ — ארץ הגדולה המיושבת⁴, כמו:
מדי ופרס ואשר אין בה ים. ואיי הים — ועל איי
הים⁵, כמו: "ובחמתך תייסרני" (תהלים לח ב), ומלת
"על" — תשרת במקום אחר⁶. ואיי הים - הסמוכים
לים, או: שהים מקיף אותם מכל צד. ורבותינו ז"ל
אמרו⁷ בראש המגילה⁸: שנעשו הכל רשין בימיו,
שנאמר: וישם המלך אחשוורוש מס על הארץ ואיי
הים.

2 עוד לפני עניין ההצלה. 3 פסחים ו ב. 4 ראה ראב"ע
נוסח ב. 5 ראב"ע הנ"ל. 6 "על" — הכתוב בתחילה מוסב
גם על "איי". 7 מגילה יא א. 8 — לגבי ראש המגילה.

מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ וְגִדּוֹל לַיהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אָחִיו הָרֹשׁ טוֹב לְעֵמּוֹ וְדָבָר שָׁלוֹם לְכָל־זֶרְעוֹ:

י (ג) לְרֹב אָחִיו — ולא לכל אחיו²³², מלמד²³³ רש"י שפירשה ממנו מקצת סנהדרין²³⁴, לפי²³⁵ שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו. לְכָל זֶרְעוֹ — מוסב על "עמו" — לכל זרע עמו²³⁶.

232 ראה הע' 625 בראב"ע נוסח א. 233 שם טז ב. 234 ראה לעיל ב כב. 235 כ"כ רש"י גם במגילה שם ד"ה "שפירשו ממנו", וראה פירוש "חכמי צרפת" כאן. 236 וכן משמע ברס"ג, ולא בראב"ע (נוסח א) שהוא מוסב על מרדכי.

1234567

(ג) וְרָצוּי לְרֹב אָחִיו — לימדה שמקצת אחיו לא היה רצוי להם³⁰¹, שהיו מליצים אחריו לומר: ראו מה עשה לנו מרדכי, שנתגרה בהמן, ועל ידו נמכרנו להשמיד, להרוג ולאבד, לולי ה' שהיה לנו³⁰², שלב מלכים בידיו³⁰³, והיטה לב המלך לצוות: "אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (לעיל ט א). ר' יוסף. לְרֹב אָחִיו — לא דקדק הכתוב. הוא הדין לכל אחיו, לפי פשוטו. ר' שמואל. דורש טוב לעמו — לפני המלך והשרים³⁰⁴.

301 ע"י מגילה טז ב וברש"י שם וכן. וכן ראה ראב"ע כאן. 302 תהלים קכד א. 303 ע"פ משלי כא א. 304 "לעמו" בעבור עמו. ראה ש"מ.

1234567

(ג) לְרֹב אָחִיו — לריבוי אחיו¹³⁷ והם כל ישראל¹³⁸. רי"ד

137 לאחיו הרבים. 138 לא כרש"י (ע"פ חז"ל) וראב"ע ועוד שהיה רצוי רק לרובם ולא לכולם.

י (ג) ומהו "רצוי לרוב אחיו" ולא "לכל אחיו" — ר"א כהן צדק שפירש מן הסנהדרין²⁶⁵.

תרי אחשוורוש היו, אחד היה חכם ואחד היה שוטה, ופלוגתא דרב ושמואל היא²⁶⁶.

265 צ"ע מקורו. בגמ' מגילה טז ב איתא: "שפירשו ממנו מקצת סנהדרין". 266 ע"י מגילה יב א שנחלקו רב ושמואל אודות מעשיו של אחשוורוש אם נבעו מפקחות או מטפשות, אך לא נזכר שם שהיו באותה תקופה שניים.

ליחודים — כ"י חכם גדול היה; ועוד, כי קודם לכן ר"מ חלאיו היה שופט ואדם גדול בשער המלך, כמו שכתבנו למעלה¹⁶. ורצוי לרוב אחיו — ולא¹⁵ "לכל אחיו",

13 — מרכבה של משנה למלך — כפירוש הראב"ע שם, ולא כרש"י, וראה רמב"ן שם. 14 ראה ראב"ע כאן נוסח ב. 15 ראב"ע נוסח ב. 16 ב יא.

רס"ג י (ג) לְרֹב אָחִיו — לרבים מאחיו⁸⁶. דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו — דורש הטוב לעמו ודובר שלום לכל זרעם.

86 ראה הע' 625 בראב"ע נוסח א.

ראב"ע וה"מִשְׁנֶה כמספר "שניים", וה"שְׁלִישׁ תחתיו נוסח א כ"שלושה"⁶²⁴. ורצוי לרוב אחיו — כי אין יכולת באדם לרצות הכל⁶²⁵ — בעבור קנאת האחים⁶²⁶. דורש טוב לעמו — די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעימו, והנה הוא היה — "דורש" לעשות טוב⁶²⁷. ו"זרעו" — הם

624 נראה שהוקשה לו: למה מכנים את הפחות במעלה בשם "משנה", והלוא לכאורה אם הוא פחות מהאחר אין הוא "שני" לו. והוא מיישב שמכנים כן כמו שמצאנו במספרים עצמם ש"אחד" הוא ראשון במעלה וה"שניים" אחרי הראשון וה"שלושה" אחרי השניים, וכך גם בתארים: המלך נחשב כ"אחד", שהרי אין עוד אחד כמוהו, והבא אחריו קרוי "משנה" כמספר "שניים", והבא אחריו קרוי "שליש" כמספר "שלושה". והשוה נוסח ב כאן ובפירוש הראב"ע לבראשית מא מג ובפירוש הארוך לשמות יד ז ובספר "צחות" (כו ב) ובספר "יסוד מספר" (עמ' 145). 625 לכן כתוב: "לרוב", ולא: "לכל". ומבואר שהראב"ע אינו מפרש "רוב" שכלשון המקרא כמובן: "הרבה", אלא כמשמעותו בלשון חז"ל ובלשוננו: יותר ממחצית החלקים של דבר כלשהו, אך לא הכל, וכן הוא לפי דרשת חז"ל על פסוק זה במגילה טז ב (ראה רש"י). ראה בהערה ל"נשמת" במחזור היידנהיים ובסידור "סדר עבודת ישראל" עמ' 206 וב"סיני" כרך לב עמ' קמו ואילך. 626 שאם עושה טובה לאדם מסוים, אחיו מקנאים בו, ואי אפשר לרצות את כולם בשוה. וראה נוסח ב באופן אחר. 627 היה מספיק אם היה עושה טוב למי שמבקש ממנו, אך הוא היה יותר מזה: הוא היה מחפש למצוא למי לעשות טוב. וזהו לשון "דורש".

ראב"ע ותחתיו: ה"שליש" שהוא כמו ה"שלושה"⁸⁷⁴. וגדול ליהודים — כי חכם גדול היה. ורצוי לרוב אחיו — כי אין יכולת באדם להתרצות לכל אחיו⁸⁷⁵, כי כל אחד ביקש ממנו בעבור גדול מעלתו, מה⁸⁷⁶ שהוא ראוי לעשות ואשר⁸⁷⁷ איננו ראוי לעשות⁸⁷⁸. [דורש טוב לעמו] —

שהוא לא היה מלך. 874 השוה נוסח א. 875 ראה הע' 625 בנוסח א. 876 ר"ל: גם מה וכו'. 877 ר"ל: וגם אשר וכו'. 878 וכשלא עשה את שאיננו ראוי לעשות, כעסו עליו.

ר"מ חלאיו במרכבת המשנה" (בראשית מא מג)¹³, שאין שר וגדול למעלה ממנו — רק המלך לבדו, וזה השני למעלתו¹⁴, כמו: "רק הכיסא אגדל ממך" (שם שם מ). וגדול

וענוותנותו, כאשר הזכיר כן על משה אדוננו — "והאיש ראב"ע נוסח א משה עניו מאוד מכל האדם" (במדבר יב ג).

רצונו, ואין צורך להתנהג עימהם באופן מיוחד. 631 ואף כי = וקל וחומר. כלומר: מה שהוזכר "ודובר שלום לכל זרעו", אין הכוונה רק לזרעו כפי שנראה לכאורה מלשון הכתוב, אלא: אפילו לזרעו.

"דובר שלום", והטעם: נותן שלום בתחילה, ואפילו ראב"ע נוסח ב לבניו היה מקדים שלום.

879 כלומר: אף אם לא דרשו ממנו, הוא מעצמו היה דורש לעשות להם טוב. השווה נוסח א. 880 ראה נוסח א ובפירושו ר"מ חלאי. 881 השווה נוסח א.

ראב"ע בניו ובני בניו⁶²⁸. ולעולם הבנים יפחדו מאביהם, והוא נוסח א היה דובר שלום בתחילה⁶²⁹, אפילו לבניו שהם כעבדיו⁶³⁰, ואף כי⁶³¹ לעצמו. והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו

628 "זרעו" מוסב על מרדכי, כלומר: זרעו של מרדכי, ולא כרס"ג ורש"י שהוא מוסב על "עמור", כלומר: זרעו של עמו. 629 כלומר: ^{ממנו} הוא היה מקדים להם שלום. ראה נוסח ב. 630 ותמיד יעשו

ראב"ע אין יהודי שידרוש ממנו שיעשה לו טוב⁸⁷⁹, רק הוא נוסח ב מעצמו היה דורש לעשות טוב להם. זרעו — הם הבנים⁸⁸⁰, והנה⁸⁸¹ כל ככה היתה ענוותנותו, כי הוא

ר"מ חלאי כי בעבור מעלתו יבקשו ממנו הכל, בין כהוגן ובין שלא כהוגן, והוא לא יעשה רק כהוגן, על כן אין יכולת באדם להתרצות לכל. דורש טוב לעצמו — ישראל. ומעצמו¹⁵ היה דורש ומבקש לעשות להם טוב טרם שידרשו ממנו. וזה היה מרוב חסידותו. ודובר שלום לכל זרעו — יוצאי יריכו — בניו ובנותיו¹⁷, כלומר¹⁸: נותן להם שלום בתחילה מפני ענוותנותו הגדולה. ורבותינו ז"ל אמרו¹⁹: "ורצוי לרוב אחיו — תני רב

17 בראב"ע שם: "הם הבנים". 18 ראב"ע שם. 19 מגילה טז ב, ולפינו בשינויים. 20 "תני רב יוסף" — כנוסחת ש"ס כי"מ ועוד בדק"ס אות ע. לפינו ליתא.

יוסף²⁰: 'לרוב אחיו' — ולא 'כל אחיו', מלמד שממנו ר"מ חלאי פירשו מקצת מנהדרין" — מפני שנעשה קרוב למלכות ונתבטל מתלמודו, דאמר רב יוסף: גדול תלמוד תורה יותר מחצלת נפשות, דמעיקרא קא חשיב ליה למרדכי — בתר ארבעה, ולבסוף — בתר חמישה; מעיקרא בתיב: 'אשר באו עם ורובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי כלשן' (עזרא ב ב), ולבסוף כתוב: 'הבאים עם ורובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי כלשן' (נחמיה ז ז). תם.

אוצר החכמה